

ЕКОНОМІЧНИЙ КАПІТАЛ У СИСТЕМІ РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТУ БАНКА

Фінансово-економічна криза 2008-2009 років дозволила Базельському комітету з банківського нагляду та центральним банкам розвинутих країн світу зробити висновки щодо необхідності розширення функцій банківського нагляду з мікроекономічного аспекту (нагляду за окремими банківськими установами) на макроекономічний аспект, який передбачав аналіз функціонування всієї банківської системи у взаємозв'язку з небанківськими фінансово-кредитними інститутами та реальним сектором економіки. Таке розширення функцій банківського нагляду було спрямоване на своєчасне виявлення макроекономічних ризиків, які мають суттєвий вплив на рівень економічного капіталу банків. Систематизація підходів до аналізу і нагляду за макроекономічними ризиками у фаховій літературі та практиці банківської діяльності отримала назву «макропруденційна політика» або «макропруденційний нагляд».

В умовах кризи більшої значущості набирає величина економічного капіталу як капіталу на покриття кредитного, ринкового та операційного ризиків, а також як капіталу для розвитку за рахунок використання операційного та стратегічного буферів з метою впровадження інновацій та прийняття антикризових рішень. Основна увага макропруденційного нагляду в цьому контексті повинна спрямовуватися на ефективність управління ризиками з метою зменшення витрат, відрахувань до резервів, що призведе до збільшення нерозподіленого прибутку, а отже, і всього економічного капіталу.

В статті розглядається капіталізація банківської системи України. Досліджується макропруденційне регулювання Національного Банку України на підвищення капіталізації банківської системи України. В результаті дослідження два

найперспективніших напрямки макропруденційного нагляду в Україні.

Ключові слова: капіталізація банківської системи, макропруденційне регулювання, системні ризики, ризик-менеджмент, економічний капітал.

Шевчук Антон

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ КАПИТАЛ В СИСТЕМЕ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА БАНКА

Финансово-экономический кризис 2008-2009 годов позволила Базельского комитета по банковскому надзору и центральным банкам развитых стран мира сделать выводы о необходимости расширения функций банковского надзора с микроэкономического аспекта (надзора по отдельным банковскими учреждениями) на макроэкономический аспект, который предусматривал анализ функционирования всей банковской системы в взаимосвязи с небанковскими финансово-кредитными институтами и реальным сектором экономики. Такое расширение функций банковского надзора было направлено на своевременное выявление макроэкономических рисков, которые имеют существенное влияние на уровень экономического капитала банков. Систематизация подходов к анализу и надзора за макроэкономическими рисками в профессиональной литературе и практике банковской деятельности получила название «макропруденциальной политика» или «макропруденциальный надзор».

В условиях кризиса большую значимость приобретает величина экономического капитала как капитала на покрытие кредитного, рыночного и операционного рисков, а также как капитала для развития за счет использования операционного и стратегического буферов с целью внедрения инноваций и принятия антикризисных решений. Основное внимание макропруденциального надзора в этом контексте должна направляться на эффективность управления рисками с целью уменьшения расходов, отчислений в резервы, что приведет к увеличению нераспределенной прибыли, а следовательно, и всего экономического капитала.

В статье рассматривается капитализация банковской системы Украины. Исследуется макропруденциальное регулирование Национального Банка Украины на повышение капитализации банковской системы Украины. В результате исследования два перспективных направления макропруденциального надзора в Украине.

Ключевые слова: экономический капитал, риск, неопределенность, вероятность, регулятивный капитал, риск-менеджмент.

Shevchuk Anton

ECONOMIC CAPITAL IN RISK MANAGEMENT OF THE BANK

The financial and economic crisis of 2008-2009 allowed the Basel Committee on Banking Supervision and central banks of developed countries to draw conclusions on the need to expand the functions of banking supervision on the microeconomic aspect (supervision of certain banking institutions) on the macroeconomic aspect, which envisaged an analysis of the functioning of the entire banking system in interconnection with non-bank financial and credit institutions and the real sector of the economy. Such an expansion of the functions of banking supervision was aimed at timely detection of macroeconomic risks that have a significant impact on the level of economic capital of banks. The systematization of approaches to the analysis and supervision of macroeconomic risks in professional literature and banking practices was called "macroprudential policy" or "macroprudential supervision".

In times of crisis, the size of economic capital as capital for covering credit, market and operational risks, as well as capital for development through the use of operational and strategic buffers in order to innovate and adopt anti-crisis decisions, becomes more significant. The focus of macro-prudential supervision in this context should be on the effectiveness of risk management in order to reduce costs, deductions to reserves, which will lead to an increase in retained earnings, and hence of total economic capital.

The article deals with the capitalization of the banking system of Ukraine. The macroprudential regulation of the National

Bank of Ukraine on increasing the capitalization of the banking system of Ukraine is researched. As a result of the study, two of the most promising directions of macro-prudential supervision in Ukraine.

Keywords: *economic capital, risk, uncertainty, probability, regulatory capital, risk management.*

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Займаючи стратегічне положення в економічній системі та виконуючи функції фінансового посередництва комерційні банки, в силу специфіки своєї діяльності, піддаються впливу багатьох негативних факторів, які призводять до підвищеної ризикової діяльності, що вимагає розвитку ефективних систем управління банківськими ризиками. Особливої актуальності дане питання набуває у малих і відкритих економіках, де окрім впливу внутрішніх негативних факторів пов'язаних із неефективністю законодавства та тінізацією економіки, суттєвий вплив на діяльність банків мають зовнішні шоки, які, в першу чергу пов'язані із відпливом капіталів та обмеженням доступу банків на зовнішні ринки капіталів. За таких умов формування ефективних систем управління банківськими ризиками є першочерговим завданням міжнародних та державних наглядових органів і центральних банків, адже зростання ризиковості банківської діяльності несе в собі значні загрози для стабільності всієї економіки внаслідок ймовірності виникнення раптових дисбалансів в організації руху капіталів в середині країни.

Виділення невирішених раніше частин загальних проблем. Раптове припинення кредитування економічних суб'єктів та виникнення дисбалансів в організації платіжного обороту супроводжується загрозами виникнення системних криз та накопичення колосальних фінансових втрат для більшості економічних суб'єктів, зокрема населення. Тому враховуючи високу динаміку розвитку банківської діяльності, появи нових фінансових інновацій та підвищення ризиковості банківського бізнесу проблеми забезпечення ефективного управління банківськими ризиками потребують постійних теоретичних та практичних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розрахунку економічного капіталу та його суті в системі ризик-

менеджменту банку займалися такі світові вчені: Д. Бокка, А.Х. Уїллетт, Р.Бернеса, С. Маттена, Е. Мільне, С. Фроста, Л. Овербека, Ф. Найт, Б.А. Файзберга, Л.Ш. Лозівського, Є.Б. Стародубцевої, В.М. Козунін. З виходом проблематики економічного капіталу банку почали займатися і українські вчені, а саме: І.Б. Івасів, І.С. Гуцал, Г.П. Бортніков, С.В. Міщенко, О.В. Лисенок, А.М. Мороз, О.А. Судаков, М.В. Помазанов, С.М. Смірнов, Л.О. Примостка. Проте віддаючи належність вченим, залишається не до кінця розкрите дане питання.

Метою статті є виділення ролі економічного капіталу в системі ризик-менеджменту банку та розмежувати поняття «ризик», «невизначеність» та «імовірність».

Основний матеріал дослідження. Ефективність реалізації політики управління економічним капіталом банку на мікроекономічному рівні тісно пов'язана з ефективністю організації законодавчого та контрольно-наглядового забезпечення банківської діяльності на макроекономічному рівні. Зважаючи на кризову ситуацію в українській економіці та банківському секторі, а також на суттєву поляризацію банківської системи, де статутний капітал десяти банків складає 83,7% сукупного статутного капіталу банківської системи (рис. 1), питання шляхів удосконалення банківського регулювання і нагляду є досить актуальним.

Хоча ці терміни активно почали використовуватися у практиці банківського регулювання і нагляду на початку ХХІ століття, походження терміну «макропруденційний нагляд» відноситься до більш раннього періоду. Так, на думку співробітників Банку міжнародних розрахунків, вперше термін прозвучав у 1979 р. на засіданні Комітету Кука (попередника Базельського комітету з банківського нагляду). Комітет починав проект зі збору статистики про міжнародне кредитування та розглядав мікро- і макроекономічні проблеми, які негативно позначалися на діяльності банків. Широке поширення термін отримав після азійської кризи в кінці 1990-их рр. У річному звіті за 1998 р. Міжнародного валютного фонду йдеться про те, що ефективний банківський нагляд повинен бути безперервним. Це може забезпечуватися, в основному, за рахунок документарного нагляду як на мікропруденціальному, так і на

макропруденційному рівні. Макропруденційний аналіз базується на дослідженні ринку і макроекономічної інформації, у фокусі його уваги знаходяться ключові ринки активів, фінансові посередники, макроекономічний розвиток і потенційні дисбаланси. Для макропруденційного аналізу в 2000 році МВФ розробив «макропруденційні індикатори» (macroprudential indicators), які на наступний рік були перейменовані в «показники фінансової стійкості» (financial soundness indicators).

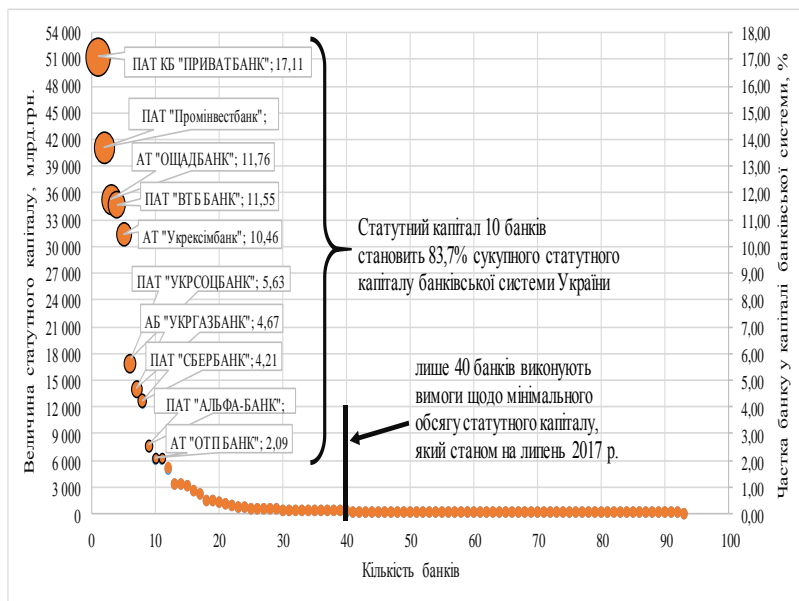

Рис. 1. Рівень поляризації банківської системи України за величиною статутного капіталу вітчизняних комерційних банків станом на 1.01.2017 року (розраховано автором на основі [1])

В українській науковій літературі під макропруденційним наглядом розуміють вид банківського нагляду, який базується на оцінюванні фінансової стійкості банківського сектору, передбачає сукупність конкретних дій з розробки та впровадження регуляторних норм, контролю за їх дотриманням та застосуванням відповідних засобів впливу, що здійснюються в межах визначеної макропруденційної політики [2].

Водночас, зарубіжні вчені ширше трактують макропруденційний нагляд чи макропруденційне регулювання. Так, наприклад, експерти Банку Англії вважають, що основною ціллю макропруденційного регулювання є зниження системних ризиків і макроекономічних втрат від фінансової нестабільності. Л. Уалл макропруденційний нагляд розуміє як пруденційний, орієнтований на оцінку системних ризиків і підтримку стабільності фінансової системи.

Поряд з макропруденційним регулюванням і наглядом в економічній літературі застосовують термін «макропруденційна політика» як комплекс превентивних заходів, спрямованих на мінімізацію ризику системної фінансової кризи, тобто ризику виникнення ситуації, за якої значна частина учасників фінансового сектору стає неплатоспроможною або втрачає ліквідність, у результаті чого вони не можуть функціонувати без підтримки органу грошово-кредитного регулювання чи органу пруденційного нагляду [3].

Реалізація макропруденційного регулювання здійснюється шляхом застосування певних макропруденційних інструментів, тобто методів регулювання, норм, вимог макропруденційних органів, спрямованих на виявлення та управління системним ризиком фінансового сектора.

«Група тридцяти» виокремила два підходи до застосування макропруденційних інструментів:

- 1) підхід із застосуванням змінних інструментів (variable approach);
- 2) підхід із застосуванням постійних інструментів (fixed approach).

Перший підхід передбачає використання пруденційних норм, чії параметри варіюються в часі. Другий підхід ґрунтується на застосуванні постійно діючих обов'язкових нормативів. «Група тридцяти» вважає, що для реалізації ефективної макропруденційної політики необхідно дотримуватися обох підходів.

На відміну від мікропруденціальних стандартів, які для підтримки конкурентного середовища є рівними для всіх, макропруденційний рівень має дві особливості. По-перше, макропруденційне регулювання передбачає вищі стандарти для інститутів, ринків та інструментів, які визнаються системно

значущими. У разі фінансової нестабільності додаткові вимоги дозволяють системно значущим учасникам мати буфер капіталу і ліквідності й не залежати від допомоги монетарної або фіскальної влади. Хоча додаткові вимоги до великих гравців поки що не знайшли широкого поширення, попередні оцінки свідчать про те, що вони здатні помітно знизити ймовірність фінансових потрясень.

Таблиця 1

Класифікація інструментів макропруденційної політики
«Групи тридцяти» [4]

Об'єкт регулювання	Інструмент
Лeverидж	1) підвищений коефіцієнт зважування ризику в нормативі достатності капіталу за торговим портфелем цінних паперів; 2) контрциклічний буфер капіталу; 3) стрес-тестування для оцінки достатності капіталу; 4) коефіцієнт валового лeverиджа (просте співвідношення капіталу і активів).
Ліквідність	1) додатковий буфер ліквідності; 2) норматив співвідношення довгострокових активів і довгострокових зобов'язань; 3) норматив співвідношення короткострокових активів і короткострокових зобов'язань.
Кредитна експансія	1) динамічний норматив співвідношення обсягу кредиту та вартості застави

По-друге, пруденційні норми повинні характеризуватися контрациклічністю, щоб протистояти «мильним бульбашкам» і дисбалансам на ринках фінансових активів. Справа в тому, що більшість моделей оцінки ризиків ґрунтується на історичних даних, які мають властивості поліпшуватися в періоди економічного або фінансового буму. Як наслідок, упродовж стадій підйому на кредитному ринку ризики виявляються недооціненими. Динамічні пруденційні норми покликані применшити вплив проциклічної оцінки ризиків.

До інструментів, рекомендованих Комітетом з глобальної фінансової системи (Committee on the Global Financial System), що діє при Банку міжнародних розрахунків, віднесені додаткові буферні вимоги до капіталу і ліквідності, обмеження левериджа за різними типами фінансових вимог, обмеження розбіжностей вимог і зобов'язань за строками та валютою, а також особливі вимоги до інститутів інфраструктури фінансового ринку.

У таблиці 2 представлені приклади макропруденційних інструментів, більшість з яких може застосовуватися одночасно як для підтримки стійкості, так і для згладжування фінансового циклу.

Таблиця 2

Класифікація інструментів макропруденційної політики
Комітету з глобальної фінансової системи
(складено автором на основі [5, 6])

Сфера нестабільності	Банки		Інші інвестори крім банків	Учасники ринку цінних паперів	Інститути інфраструктури
	Структура балансу	Кредитні вимоги			
1	2	3	4	5	6
Фінансовий леверидж	<ul style="list-style-type: none"> • нормативи достатності капіталу; • коефіцієнти зважування ризику; • норми резервування на можливі втрати; • обмеження на розподіл прибутку; • обмеження на зростання кредитного портфеля 	<ul style="list-style-type: none"> • обмеження граничного співвідношення суми кредиту і забезпечення за ним; • обмеження граничного співвідношення процентних виплат і доходу позичальника; • обмеження розбіжності терміну вимог і зобов'язань 		ліміти на маржу і мінімальний дисконт	
Ризик ліквідності і ринковий ризик	<ul style="list-style-type: none"> • нормативи ліквідності; • обмеження на валютне кредитування; • обмеження розбіжності терміну вимог і зобов'язань; • обмеження 	правила оцінки вартості фінансових інструментів	Обмеження на валютну позицію	проведення операцій центрального банку на	вимоги до учасників валютних торгів (гарантійний фонд, попереднє депонування)

Продовж. табл. 2

1	2	3	4	5	6
	валютної позиції			відкри тому ринку	
Взаємозалежність систем утворюючих гравців	<ul style="list-style-type: none"> • ліміти ризику концентрації; • додаткові вимоги до капіталу; • вимоги до дочірніх структур 				вимоги до центральних контрагентів

Аналізуючи інструменти макропруденційної політики, запропоновані «Групою тридцяти» та Комітетом з глобальної фінансової стабільності при Банку міжнародних розрахунків, можна зробити висновок, що вони спрямовані на регулювання діяльності гравців ринку, тобто містять мікроекономічний аспект. Зважаючи на те, що макропруденційне регулювання і макропруденційна політика покликані своєчасно виявляти зародження системних ризиків, то їх інструментарії мають бути значно ширшими та спрямованими на недопущення «бульбашок», які можуть виникати не тільки у фінансовій сфері, а й в реальній економіці, наприклад, у результаті «шоків продуктивності». Однак «бульбашки» такого типу можуть розвиватися лише в певних фінансових умовах. Недопущення «бульбашок» має свою ціну і ставить всіх перед низкою викликів.

Перший і головний виклик пов'язаний з аналізом «бульбашок», які буває важко буває виявити. Цикли злету і падіння цін активів можуть бути точно описані тільки на основі досвіду та ретроспективного аналізу. Більше того, цикли в розвитку діяльності, як правило, нерегулярні, що ускладнює визначення розривів у цінах активів, які заздалегідь важко передбачити. Саме тому не можуть ефективно функціонувати механізми «раннього попередження кризи».

Хоча виникнення «бульбашок» важко передбачити, цілком очевидно, що фінансові кризи час від часу повторюються, а економіка постійно схильна до ризику нової кризи. У цих умовах необхідно зрозуміти, які особливості фінансових систем сприяють формуванню «бульбашок», що створюють загрозу

економічному добробуту. Сьогодні науково обґрунтовано проциклічний характер розвитку фінансової системи. В останні роки системи бухгалтерського обліку та пруденційного нагляду багато в чому сприяли посиленню цієї проциклічності. В умовах, коли активи оцінюються за ринковою вартістю, зміна цін активів викликає збільшення потреб банків та інших фінансових установ у власному капіталі, що, в свою чергу, призводить до зростання попиту на додаткові активи і до підвищення їх цін. Все це у результаті призводить до формування «бульбашки».

Оскільки головна проблема макропруденційного нагляду полягає не в тому, щоб констатувати наявність сформованої «бульбашки», а в тому, щоб відстежити початок її формування, необхідно систематично й уважно аналізувати суттєві і тривалі розриви в рівнях цін активів порівняно з минулими тенденціями, динамікою величини премій за ризик і обсягів кредитів. При цьому потрібно виходити з припущення, що «бульбашка» вже формується. «Бульбашки» фінансуються переважно за рахунок кредитів, що дозволяє інвесторам перекладати більшу частину ризиків на позичальників, залишаючи за собою більшу частину прибутку. Подібну асиметрію вкрай важко усунути. Зважаючи на це в світовій практиці банківського нагляду запропоновано два підходи до макропруденційного нагляду, які, однак, не виключають один одного [7].

Перший підхід, що базується на діючих правилах, передбачає дію автоматичних стабілізаторів (*stabilisateurs automatiques*), що обмежують поведінку банків і фінансових установ без урахування їх особливого становища. Приклад такого підходу – контрциклічні (*contracycliques*) вимоги до величини власного капіталу. Стабілізатори повинні прямо впливати на рішення про прийняття ризиків і на рівень винагороди за прийнятий ризик.

Другий підхід (так званий дискреційний, або довільний, тобто залежить від рішення органу нагляду) полягає у втручанні органів макропруденційних нагляду «зверху вниз» (*top-down*) з метою тимчасового посилення (або пом'якшення) вимог до банку або фінансової установи для усунення небезпечних диспропорцій. Однак сьогодні цей підхід до нагляду «в чистому вигляді» малоімовірний [7].

Вивчивши дані підходи до організації макропруденційного нагляду з точки зору їх ефективності, вважаємо, що дія вбудованих стабілізаторів, які обмежують поведінку банків і фінансових установ можлива лише в тих країнах світу, які побудували ефективну правову систему, що наділена реальними стимулами і санкціями однаковою мірою щодо всіх суб'єктів ринку. Діяльність фінансових установ та підприємств реального сектору економіки в рамках єдиного правового поля, з одного боку, створює умови для дії автоматичних стабілізаторів, а з іншого – вносить елемент передбачуваності макроекономічної кон'юнктури.

У країнах третього світу, до яких належить і Україна, внаслідок неефективності правових систем, відсутності системи стримувань і противаг в економічній та політичній сфері, викривленні економічних законів автоматичні стабілізатори мають непередбачувану та нестійку дію або взагалі не діють, що приводить до перманентних дисбалансів економічної та політичної кон'юнктури.

Що ж стосується другого підходу до здійснення макропруденційного нагляду, то його реалізація шляхом «зверху-вниз» у напрямі зміни вимог до банків не може мати повного ефекту, оскільки застосування змін лише до банків не зможе забезпечити фінансову стабільність без забезпечення стабільності грошово-кредитного ринку і банківської системи загалом, що є прерогативою самого макропруденційного регулятора.

Виходячи із вищесказаного, на наш погляд, розглянуті макропруденційні інструменти повинні доповнюватися інструментами макропруденційного аналізу, які повинні стати основою нового, третього, підходу до організації макропруденційного нагляду, адже застосування нормативних і регулятивних вимог до банківського капіталу чи ліквідності не завжди матиме позитивний ефект стосовно фінансової стабільності. Адже без ґрунтового аналізу джерел системних ризиків, проблем організації ризик-менеджменту, впливу зовнішньоекономічних факторів на функціонування банківської системи неможливо розрахувати оптимальні показники достатності регулятивного капіталу, величини економічного капіталу, рівня ліквідності комерційних банків.

Певною мірою така ситуація спостерігається сьогодні в Україні, адже встановлення графіку докапіталізації банківських установ не враховує реального стану речей в національній економіці та вітчизняній банківській системі. Варто зазначити, що в умовах негативного інвестиційного клімату, кризового стану української економіки, військових дій на сході країни власники банків мають обмежене коло ресурсів для їх докапіталізації. Це, перш за все, пов'язано із рентабельністю бізнесу, а також із рентабельністю банківського капіталу. Окрім цього, зважаючи на низькі суверенні рейтинги України та українського бізнесу (рис. 2), сьогодні практично не можливо залучити кошти з-за кордону на умовах синдикованого кредитування або субординованого боргу.

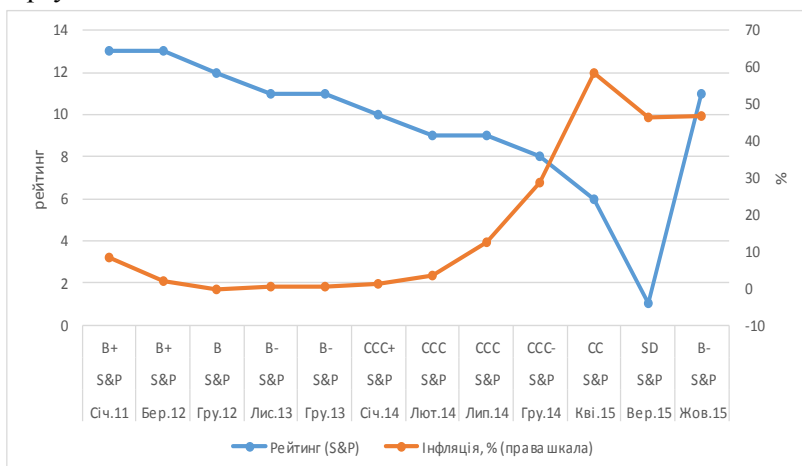

Рис. 2. Динаміка суверенного рейтингу України присвоєного рейтинговою системою S&P та інфляції у 2011-2015 роках (побудовано автором за даними [1])

Виходячи із вищесказаного, досить актуальним є питання розвитку макропруденційного аналізу як інструменту макропруденційного нагляду з метою своєчасного виявлення джерел формування системних ризиків та їх мінімізації. У світовій банківській практиці до числа найпоширеніших

передумов виникнення і реалізації системного ризику відносять [8]:

- виникнення спекулятивних «бульбашок» на активи загалом і на ринку нерухомості зокрема. Яскравим прикладом може слугувати колапс іпотечного ринку США, а саме ринку цінних паперів, забезпечених іпотечними активами. Різне зниження цін на нерухомість улітку 2007 р. негативним чином вплинуло на фінансовий стан банків та інших фінансових інститутів США, оскільки фінансування іпотечних кредитів відбувалося переважно за рахунок сек'юритизованих облігацій і коштів інвесторів різних країн.

- цінову волатильність активів через необхідність підтримання запасу ліквідності банками в умовах недосконалого ринку, коли в умовах дефіциту ліквідності вартість активів у банку визначається не їх фундаментальною (реальною) вартістю, а наявністю ліквідності на ринку.

- кризу довіри та паніку на ринку. Походження подібних криз на ринку може обумовлюватися, з одного боку, випадковими обставинами, а з іншого – бізнес-циклом (в умовах економічного спаду вартість активів банків знижується, що підвищує ймовірність невиконання ними своїх зобов'язань).

- дію «ефекту доміно (зараження)», коли погіршення фінансового стану одного учасника ринку справляє вплив на фінансовий стан іншого, що призводить до виникнення системної кризи.

- нагромадження суверенних боргів країни, які безпосередньо визначають стабільність фінансової системи, у т.ч. здійснюючи тиск на баланс банків через підвищення вартості ресурсної бази.

- валютні диспропорції у банківському секторі країни, виникнення яких зумовлено невідповідністю валютної структури джерел фінансування активів банку.

Безумовно, зазначені передумови виникнення і реалізації системного ризику у фінансовій сфері є досить вагомими та можуть використовуватися як об'єкти аналізу системних ризиків в Україні, проте, на наш погляд, вони є недостатніми для повного відображення системних ризиків з кількох причин:

– банківська система України глибоко інтегрована у реальний сектор економіки через залучення депозитів, кредитування підприємств (в т.ч. кредитування пов'язаних осіб), розрахунково-касове обслуговування тощо. Також більшість акціонерів українських банків є представниками реального сектору економіки, від стабільності і динаміки розвитку якого залежать можливості докапіталізації банківських установ. Враховуючи це актуальним питанням макропруденційного аналізу є дослідження джерел виникнення системних ризиків у реальному секторі економіки та визначення їх впливу на економічний капітал банківської системи;

– диспропорції у структурі національної економіки, що характеризуються наявністю монополії у найважливішій сфері економіки – енергетиці, що має негативний вплив на формування цін на фактично всі вироблені товари в Україні. Монополія на електроенергію в Україні, а також слабка диверсифікація джерел імпорту природного газу негативно позначається на антиінфляційній політиці Національного банку України, який через свої ринкові інструменти не може вплинути на немонетарний характер інфляції. Посилюються диспропорції національної економіки сировинною спрямованістю вітчизняного експорту, що ставить у залежність сальдо платіжного балансу від динаміки світових цін на товари українського експорту. Таким чином монополізм на ринку електроенергії та природного газу, а також сировинна спрямованість вітчизняного експорту є передумовами виникнення системного ризику, проявом якого будуть інфляція та девальвація, що негативно впливатимуть на якість активів і зобов'язань банків, їх прибутковість, а також визначатимуть рівень довіри суб'єктів господарювання до національної валюти і до банків;

– недосконалість політичної та неефективність правової систем, яка часто призводить до політичної нестабільності, що, у свою чергу, позначається на фінансовій стабільності в Україні через затягування реформ, нераціональне використання коштів Державного бюджету України, високий рівень корупції, відсутність законодавчого забезпечення окремих сегментів економічних відносин тощо. Політичні ризики, перш за все, призводять до виникнення панічних настроїв на фінансових

ринках, що негативно впливає на ресурсне забезпечення банківської діяльності та призводить до відтоку депозитів, зниження ліквідності й капіталізації банківських установ;

– низький рівень бізнесової культури в країні загалом й окремих категорій населення зокрема (підприємці-вихідці з Радянського Союзу, олігархічні підприємства тощо). Низький рівень бізнесової культури проявляється у світовому «прикрашенні» звітності підприємств і банків, що несе суттєві ризики для банківської діяльності в контексті оцінки кредитоспроможності позичальника й оцінки фінансової стійкості банку з боку НБУ.

Враховуючи запропоновані вище вектори макропруденційного аналізу джерел формування системних ризиків, можна зробити висновок, що в Україні значно більше системних ризиків, ніж у розвинутих країнах, а це вимагає розширення кола інструментів самого аналізу. До інструментів макропруденційного аналізу системних ризиків, окрім стрес-тестування комерційних банків, варто додати макроекономічне стрес-тестування, яке повинно мати таку структуру:

- оцінка взаємозв'язків і взаємовпливу банківської системи на реальний сектор економіки і навпаки;
- оцінка економічних дисбалансів, пов'язаних із монополістичною конкуренцією, структурою економіки та структурою експорту;
- оцінка політичної ситуації та політичної кон'юнктури;
- оцінка ефективності законодавчих актів з питань банківської діяльності та фінансової системи загалом;
- оцінка бізнес-культури.

На основі здійсненого стрес-тесту, Національний банк України отримає можливість визначити напрями регулятивного впливу на банківську систему з метою убезпечення її від суттєвих втрат внаслідок впливу системних ризиків, джерелами походження яких є реальний сектор економіки.

Наступним інструментом макропруденційного аналізу є стрес-тестування комерційних банків з метою визначення найвразливіших банківських установ, які не зможуть без стороннього втручання (рефінансування, докапіталізації, націоналізації) подолати наслідки можливої кризи.

Співставивши результати стрес-тестів, Національний банк України матиме можливість застосувати оптимальні регулятивні вимоги до комерційних банків; розробити відповідні рекомендації та вимоги щодо удосконалення систем-ризик менеджменту банків; прийняти відповідні рішення щодо мінімізації системних ризиків.

Третім інструментом макропруденційного аналізу повинен стати щоденний моніторинг фінансової стійкості та капіталізації комерційних банків на основі заздалегідь визначених індикаторів (економічні нормативи та інтегровані показники фінансової стійкості та капіталізації, індикатори системи SEMELS).

Враховуючи запропоновані підходи до макропруденційного нагляду та макропруденційного аналізу української економіки і банківської системи, Національному банку України необхідно вживати заходи щодо мінімізації впливу системних ризиків на рівень економічного капіталу банку як основи забезпечення його ефективної діяльності. Однак, зважаючи на те, що Національний банк України в контексті мінімізації системних ризиків, які виникають у реальному секторі економіки, не володіє набором прямих ринкових чи адміністративних інструментів, які можна використати для мінімізації структурних дисбалансів в економіці, питання макропруденційного нагляду за системними ризиками в реальному секторі економіки може бути доволі дискусійним.

Однак, виходячи зі змісту статті 6 «Основна функція» Закону України «Про Національний банк України», відповідно до якої основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення стабільності національної валюти є неможливим без ґрунтового вивчення проблем економіки та держави загалом. Актуальність цього питання посилюється наступними частинами статті, а саме при виконанні своєї основної функції Національний банк має виходити із пріоритетності досягнення та підтримки цінової стабільності в державі. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє фінансовій стабільності, в тому числі стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню цілі, визначеної у частині другій статті 6 Закону України «Про Національний банк України». Національний банк

також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню основних цілей [9].

Основою забезпечення стабільності національної валюти, цінової та фінансової стабільності, а також сприяння додержанню стійких темпів економічного зростання може бути макропруденційний аналіз системних ризиків і макропруденційний нагляд за діяльністю банків та інших фінансових посередників. Зважаючи на це потрібно усвідомлювати чіткий взаємозв'язок передумов виникнення системних ризиків як в реальному, так і в банківському секторах економіки (рис. 3).

Рис. 3. Взаємозв'язок передумов виникнення системних ризиків у державі загалом та банківській системі України зокрема (розроблено автором)

Як бачимо, передумови виникнення системних ризиків у державі загалом є передумовами виникнення системних ризиків у банківській системі, а тому макропруденційний аналіз системних ризиків повинен містити інформацію для НБУ, на основі якої він розроблятиме заходи монетарного характеру (кредитування підприємств, валютні інтервенції, регулювання грошової маси), котрі спрямовуватимуться на подолання диспропорцій у національній економіці й таким чином стабілізуватимуть валютний курс гривні та цінову стабільність у загалом, що дозволить зменшити імовірність виникнення «бульбашок», волатильність цін на активи та валютні диспропорції в банківській системі. Окрім цього, необхідно застосувати і ряд заходів макропруденційного характеру, які повинні спрямовуватися на розвиток бізнес-культури та корпоративної культури банків, що дозволить знизити зловживання звітністю банків з метою введення в оману макропруденційного регулятора. При цьому, за «прикрашення» звітності варто ввести досить жорсткі санкції для банків, а за повторне порушення передбачити відкликання ліцензії.

З метою мінімізації системних ризиків, пов'язаних із недосконалістю політичної та правової систем, Національному банку України варто використати свої комунікативні здібності щодо розвитку співпраці з Урядом у контексті додержання стійких темпів економічного зростання, перш за все, це стосується спільної розробки законодавчих актів, програм участі держави у капіталізації комерційних банків, програм участі НБУ у фінансуванні програм Уряду через кредити рефінансування тощо.

Визначивши основні передумови виникнення системних ризиків в економіці та банківській системі України, а також налагодивши співпрацю з Урядом, НБУ зможе адекватно оцінити ситуацію з необхідністю проведення докапіталізації банківської системи. Власне величина та графік докапіталізації українських банків повинні розроблятися на основі аналізу внутрішньої ситуації у політиці, економіці та банківській системі, що дасть можливість визначити доступність потенційних джерел поповнення економічного капіталу банку до прийнятного рівня. Основне завдання макропруденційного

нагляду НБУ в цьому контексті полягає у визначенні величини ризиків докапіталізації і ризиків недокапіталізації для банківської системи та її здатності виконувати посередницькі функції.

Встановлення ж надмірних вимог до докапіталізації в умовах кризи може мати короткостроковий ефект, пов'язаний із виснаженням ресурсів власників банку, зменшенням ліквідності і, як наслідок, прибутковості банку, що негативно позначиться на рівні економічного капіталу. Зважаючи на це, на наш погляд, виникає необхідність розробки шляхів удосконалення підходів до проведення докапіталізації банківської системи України. Так, враховуючи, що більш ніж 50 банків України потребує збільшення статутного капіталу до 300 млн. грн. тобто на суму більш, ніж 150 млн грн. кожен, вважаємо, що в умовах кризи це є практично не підйомним для власників таких фінансово-кредитних установ, які повинні, виходячи із нульової або від'ємної рентабельності докапіталізувати свої банки. Тому, враховуючи кризову ситуацію та ймовірність завдання збитків банкам внаслідок встановлення завищених значень нормативних вимог, які перш за все, розраховані для країн ЄС та США, Національному банку України доцільно змінити підхід до встановлення цих вимог. Зважаючи на те, що 83,7% статутного капіталу банківської системи перебуває у десяти найбільших банках, на наш погляд, доцільним є відновлення поділу банків за активами на чотири групи і встановлення для кожної такої групи окремих вимог щодо докапіталізації. Так, наприклад, банкам, які повністю відповідають критеріям прозорості, бізнес-модель яких спрямована на споживче кредитування фізичних осіб, а бізнес-план не передбачає швидкого виходу на ринок, доцільно залишити мінімальний обсяг статутного капіталу на рівні 120 млн грн, регіональним банкам – 200-250 млн грн, а для банків, які представлені по всій Україні та/або віднесені до категорії «to big to fail» вимоги до статутного капіталу можуть бути на рівні розроблених НБУ.

Висновки. Ефективність макропруденційного нагляду залежатиме не тільки від оптимального співвідношення регулятивних вимог для забезпечення фінансової стабільності за рахунок менеджменту комерційних банків, а більшою мірою від здатності побудувати систему розподілу ризиків між

макропруденційним регулятором і комерційними банками. Варто підкреслити, що макропруденційний нагляд та макропруденційний аналіз повинні сприяти створенню умов ведення банківського бізнесу з мінімальними втратами, тоді внутрішні ризики банків будуть значно нижчими.

Окрім розгляду особливостей макропруденційного нагляду за системними ризиками, необхідно звернути увагу на два найперспективніших напрями макропруденційного нагляду в Україні.

Першим напрямом є нагляд за системно важливими банками, адже у зв'язку із зростанням частки державної власності у банківському секторі України, ризик збільшення концентрації банківського сектору у декількох банках зростає, що може зумовити такий ризик як «ефект доміно».

Другим напрямом є нагляд за дотриманням банками пруденційної дисципліни в контексті забезпечення інформаційної прозорості їх діяльності.

Література

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Заруцька О. П. Банківський нагляд з використанням структурно-функціонального аналізу: теорія, світовий і вітчизняний досвід: монографія. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2013. - 379 с.
3. Моисеев С. Р., Лобанова М. А. Концепция макропруденциальной политики. // Деньги и кредит. - 2013. - № 7. - С. 46–54.
4. Ключева Н. В. Управление собственным капиталом банка. // Финансовые исследования.- 2013. - № 2 (7). - С. 28–32.
5. Knight F. H. Risk, Uncertainty, and Profit. Boston: Houghton Mifflin, 1921. 445 p.
6. Grossman R. Double liability and bank risk taking. Journal of money, credit and banking. 2001. Vol. 33, No. 2. - P. 143–159.
7. Зубченко, Л. А. Ландо Ж.-П. «Пузыри» и макропруденциальный надзор. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/2010-01-047-lando-zh-p-puzyri-i>

makroprudentsialnyy-nadzor-landau-j-p-bulles-et-surveillance-macroprudentielle-mode-of-access-http-www-banque(дата обращения:17.04.2015).

8. Allen F., Arletti, E. Systemic Risk and Macroprudential Regulation. The Global Macro Economy and Finance: IEA Conference Volume 150-III / edited by F. Allen, M. Aoki, J. Fitoussi, R. Gordon, N. Kiyotaki, J. Stiglitz. London: Palgrave Macmillan, 2012. - P. 191–210.

9. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підруч. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ: КНЕУ, 2004. - 468 с.

1. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

2. Zarutskaya O. P. Banking Supervision Using Structural-Functional Analysis: Theory, World and National Experience: Monograph. Sumy: DBS "UBS NBU", 2013. - 379 p.

3. Moiseev S.R., Lobanova MA Concept of macroprudential policy. // Money and credit. - 2013.- No. 7. - P. 46-54.

4. Klyueva NV Management of the bank's own capital. // Financial research. - 2013. - No. 2 (7). - P. 28-32.

5. Knight F. H. Risk, Uncertainty, and Profit. Boston: Houghton Mifflin, 1921. 445 p.

6. Grossman R. Double liability and bank risk taking. Journal of money, credit and banking. - 2001 Vol. 33. - No. 2. - P. 143-159.

7. Zubchenko, L. A. Lando J.-P. "Bubbles" and macroprudential supervision. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/2010-01-047-lando-zh-p-puzyri-i-makroprudentsialnyy-nadzor-landau-jp-bulles-et-surveillance-macroprudentielle-mode-of-access-http-www-banque> (reference date: 04/17/2015).

8. Allen F., Arletti, E. Systemic Risk and Macroprudential Regulation. The Global Macro Economics and Finance: IEA Conference Volume 150-III / edited by F. Allen, M. Aoki, J. Fitoussi, R. Gordon, N. Kiyotaki, J. Stiglitz. London: Palgrave Macmillan, 2012. - P. 191-210.

9. Примостка L.O. Financial management at the bank: подруч. 2nd form, papers. and processing. Kyiv: KNEU, 2004. - 468 p.

28.08.2018